

УДК 94(477): 323.1

О.С. Гончарова

ОСОБЛИВОСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОГО РАЙОНУВАННЯ НА ХАРКІВЩИНІ (20-ТІ – 30-ТІ РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ)

В статті розкриваються особливості втілення заходів національного адміністративно-територіального районування на Харківщині.

Ключові слова: національна меншина, адміністративно-територіальне районування.

В статье рассматриваются особенности проведения национального административно-территориального районирования на Харьковщине.

Ключевые слова: национальное меньшинство, административно-территориальное районирование.

The features of national administrative and territorial division into districts of Kharkov region leadth-rough are examined in the article.

Key words: national minority, administrative and territorial division into districts.

Постановка проблеми. Бажання держави розробити оптимальну концепцію етнополітичного розвитку України на сучасному етапі,

сприяє підвищенню інтересу науковців до історичного досвіду. В цьому відношенні неабиякий інтерес представляє період 20-30-х років ХХ століття, коли державою в рамках політики «коренізації» було зроблено спробу

врегулювання етнічних протиріч. Однією із форм цієї політики стало національно-територіальне районування, практична реалізація якого на Харківщині мала значні особливості.

Аналіз актуальних досліджень.

Національна політика 20-30-х років ХХ ст. досить активно досліджується сучасними істориками. Ними проаналізовані основні елементи політики коренізації: створення спеціальних органів влади, проведення адміністративно-територіальної реформи з урахуванням національної приналежності мешканців та виділення національних районів і сільрад [1; 7; 14; 16]. Однак, втілення заходів по національному адміністративно-територіальному районуванню на Харківщині залишається поза увагою дослідників. Лише в статті В.М. Духопельникова констатується кількісні показники проведеної роботи [3]. Однак поза увагою дослідника залишається аналіз особливостей проведення районування в регіоні, та з'ясування їх причин.

Мета статті – дослідити особливості впровадження на Харківщині національного адміністративно-територіального районування в 20-30-х роках ХХ ст., з'ясувати їх причину.

Виклад основного матеріалу. У реалізації нової національної політики великого значення радянська влада надавала створенню спеціальних адміністративно-територіальних одиниць – національних районів і сільських та селищних рад. Здійснення цих заходів збіглося з проведенням реформи адміністративно-територіального устрою, що проводилася за постановою ВУЦВК від 1 лютого 1922 року [10]. Однак під час її здійснення з'ясувалося, що не завжди вдавалося врахувати національні особливості конкретних територій.

Уповільнювала цю роботу й відсутність відповідних законодавчих актів, в яких би було визначено поняття „національна адміністративно-територіальна одиниця”, „національний район”, „національна селищна рада”, „національна сільська рада” та ін., де б регламентувалися територіальні норми і чисельність населення, необхідна для їх виділення. По-друге, практично не визначеними були причини створення національних адміністративно-територіальних формувань та завдання, які ставилися щодо змісту їхньої діяльності, складу виконавчих органів та особливостей їхнього функціонування. По-третє, досить проблематичним було налагодження діловодства в національних радах і районах та дотримання порядку їхніх зносин з вищими органами радянської влади.

Щоб врегулювати всі протиріччя в справі національного районування РНК УСРР 29 серпня 1924 року ухвалила постанову „Про виділення національних районів та рад” [5, с. 97]. Постанова IV сесії ВУЦВК 8-го скликання (15-19 лютого 1925 р.) „Про низове районуван-

ня” прискорила процес утворення національних районів та сільських рад, знизивши раніше встановлену норму для утворення національних сільрад із 1000 до 500, а для районів – з 25000 до 10000 чоловік [5, с. 70]. Пропонувалося негайно провести обстеження населених пунктів, де проживають національні меншини, скласти список тих поселень, в яких буде можливість утворити національні сільради. Протоколи про виділення рекомендовано розглянути на засіданнях президії райвиконкому і з конкретними мотивованими висновками направити в окружні органи. Подальший розгляд справ здійснювала Центральна адміністративно-територіальна комісія. Остаточою національні сільради затверджувалися президією ВУЦВК.

Питання про створення російських національних районів на початковому етапі не ставилося. Тому на Харківщині, де російська меншина проживала компактними групами, процес національного районування розпочався лише у 1926 році, коли Мала Президія ВУЦВК, розглянувши роботу Центральної адміністративно-територіальної комісії, звернула увагу ЦАТК і ЦКНМ на необхідність забезпечення прав росіян [6, с. 148]. В резолюції першої Всеукраїнської наради з питань роботи серед національних меншин (січень 1927 р.) також наголошувалось на необхідності організації російських національних районів і рад [8, с. 211]. Питання створення російських адміністративно-територіальних одиниць актуалізувалося, як нам здається, в зв'язку з загостренням російського питання на Україні. Росіяни згідно з засадами політики коренізації не мали статусу національної меншини. З одного боку, це ніби підвищувало суспільний статус етносу, прирівнюючи його до українців. З іншого боку, по мірі розширення та якісного поглиблення українізації і становище, і що важливо, ставлення росіян, як однієї з найвпливовіших етнічних громад республіки, до політики «українізації» зазнало відчутних змін і набуло великої політичної ваги.

Обурення російської громади на фоні поглиблення українізації спричинило до того, що у 1927 р. Комісія розпочала підготовчу роботу по виділенню російських адміністративно-територіальних одиниць. У 1927 році в Харківській окрузі виділяється три російські райони: Олексіївський, Старовірівський, Чугуївський [11, арк. 259 (об)]. В складі Олексіївського національного району виділено 5 національних сільрад: Олексіївська, Березька, Верхньовешневська, Єфремівська, Маслівська; в Старовірівському: Дячківська, Мелихівська, Старовірівська 1, Старовірівська 2, Старовірівська 3; в Чугуївському: Введенська, Граківська, Зароженська, Лугівська, Кам'яно-Яружська, Калугіно-Башкирська, Коробчанська, Кочетківська, Незловська, Ново-Гнилицька, Ново-Покровська, Тетляжська, Осиново-Калмицька, Преображенська, Старо-Покровська, Іванівська [12, арк. 26-27]. В цих районах про-

живало 75% всього сільського російського населення Харківщини. В інших районах Харківської округи було виділено 43 національні російські сільські ради: у Вовчанському – 6; Велико-Писарівському – 8, Кириківському – 5, Липецькому – 5, Богодухівському – 1, Дергачівському – 1, Зміївському – 3, Золочівському – 4, Лозівському – 1, Печенізькому – 1, Старосалтівському – 3, Таранівському – 1, Харківському – 4 [2, арк. 26-27]. Велика кількість російського населення Велико-Писарівського району дала змогу 16 квітня 1930 р. виділити його в національний російський район [13, арк. 55(об)].

Крім російських на території Харківської округи була виділена німецька сільська рада в Нестелівці. Довгий час зробити це не вдалося в зв'язку з невеликою кількістю жителів села. Розглядався варіант об'єднання в одну сільську раду села Нестелівка з розташованим за 20 верст від нього німецьким селом Наталіївка. Та значна віддаленість сіл одне від одного ускладнила б роботу державних та адміністративних органів. За підтримки РВК клопотання про виділення Нестелівки в самостійну сільську раду було передано до територіальної комісії [12, арк. 14-15]. Лише в 1928 році, розглянувши це питання, Нацменкомісія ОВК прийняла рішення про виділення Нестелівки, в якій було лише 305 мешканців (а норма для виділення самостійної національної ради була 500 чол.), в національну німецьку сільську раду [9, арк. 4].

Формування системи національного районування в основному завершилося на початку 30-х років. У Харківській області було виділено 5 російських національних районів (Великописарівський, Верхньотеплівський, Олексіївський, Путивльський, Чугуївський), 1 російська національна селищна рада і 212 національних сільських рад (207 російських та 5 німецьких) [1, с. 48]. При цьому слід зазначити, що всього на Україні діяло 451 російська сільська та селищна рада [15, с. 152], тобто майже половина з них була на Харківщині.

Національні райони та сільські й селищні ради діяли майже до кінця 30-х років. 16 лютого 1938 р. Політбюро ЦК КП(б)У затвердив постанову „Про реорганізацію національних районів та сільрад УРСР в звичайні райони та сільради”, а 7 квітня 1938 р. „Про ліквідацію та перетворення штучно утворених національних районів та сільрад” [4, с. 39, 40], система національного районування в Україні була ліквідована.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, процес виділення національних адміністративно-територіальних одиниць на Харківщині відбувся із значною затримкою. Це було пов'язано з тим, що в регіоні, лише російська національна меншина проживала компактно, а в урядових заходах до 1927 року представники цієї етнічної групи не розглядались як національна меншина, то й національне адміністративно-територіальне районування в місцях їх компактного проживання не

здійснювалося. Значний науковий інтерес представляє питання організації роботи цих національних адміністративно-територіальних утворень, чому автор планує присвятити наступну статтю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонюк О.В. Етнополітика в Україні: історія та сучасний стан / О.В. Антонюк // Укр. іст. журн. – 1999. – № 5. – С. 15-28. (44)
2. Выписка из протокола заседания президиума окрисполкома от 24 ноября 1927 г. № 66/94 // ДАХО, ф р-845, оп. 3, спр. 1972. (40)
3. Духопельников В.М. Деятельность местных органов власти Харьковщины среди национальных меньшинств в 20-30-е годы XX столетия / В.М.Духопельников // Эпоха. Культуры. Люди (история повседневности и культурная история Германии и Советского Союза. 1920-1950-е годы). Материалы международной научной конференции (Харьков, сентябрь 2003 г.): Сб. докладов. – Харьков: Восточно-региональный центр гуманитарно-образовательных инициатив, 2004. – С. 88-100.
4. Етнічний довідник: у 3-х ч. – К.: Фенікс, 1997. – Ч. III. Етнополітика в Україні. – 85 с. (46)
5. Итоги работы среди национальных меньшин на Украине: К 10-й годовщине Октябрьской революции: По материалам Центральной комиссии национальных меньшинств при ВУЦВК. – Харьков: ВУЦВК, 1927. – 98 с. (21)
6. Національні відносини в Україні у XX ст. Зб. док і мат. / Упор. М.І.Панчук. – К.: Наукова думка. 1994. – 560 с. (26, 37, с. 148)
7. Національні меншини України у XX ст.: політико-правовий аспект. – К.: ІПЕ і НД, 2000. – 356 с.
8. Первое Всеукраинское совещание по работе среди национальных меньшинств. Январь 1927 г. Стенографический отчет. – Х: ВУЦВК, 1927. (38)
9. Приложение к протоколу № 100 от 11.04.1928 р. Нацменкомиссии ОИК // ДАХО, ф. Р-845, оп. 3, спр. 1972. (43)
10. Про проведення адміністративно-територіальної реформи в Україні. Постанова ВУЦВК. 1 лютого 1922 р. // Вісті ВУЦВК. – 1922. – 3 лютого. (36)
11. Протокол № 104 засідання ЦКНМ при ВУЦВК від 30.05.1927 р. // ДАХО, ф Р-845, оп. 3, спр. 1157. (39)
12. Протокол № 4 засідання бюро немецкой секции при Харьковском ОИК 1. 11. 1927 г. // ДАХО, ф. Р-845, оп. 3, спр. 1970. (42)
13. Протокол № 46 засідання ЦКНМ від 16 квітня 1930 р. // ДАХО, ф. Р-845, оп. 2, спр. 613. (41)
14. Рябошапка Л. Правове становище національних меншин в Україні (1917-2000) /

- Л.Рябошапко. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І.Франко, 2001. – 484 с.
15. Хвиля А. До розв'язання національного питання на Україні / А.Хвиля. – Харків: Держвидав України, 1930. – 162 с. (45)
16. Якубова Л.Д. Етнічні меншини в суспільно-політичному та культурному житті УСРР (20-і – перша половина 30-х років ХХ ст.) / Л.Д. Якубова. – К.: Інститут історії України НАН України, 2006. – 507 с.
-